

Тенденції у вищій освіті в Європі (також у Центральній Європі)

Методологічний семінар з освітнього законодавства

Київ, 20 червня 2014 р.

Професор Марек Квієк
Директор Центру досліджень державної політики
Голова кафедри ЮНЕСКО з питань інституційних
досліджень і політики вищої освіти,
Познаньський університет, Польща
kwiekm@amu.edu.pl

1

Вступ

- У фокусі: Європа, Центральна Європа, Польща
- Структура
 - Спірні сфери в європейській вищій освіті
 - Європейська вища освіта: широкий погляд
 - Європейські університети: фінансування
 - Університети Центральної та Східної Європи: міфи і позиції в світі
 - Польські університети: демографія і скорочення
 - Польські університети: чинні реформи і сила інтернаціоналізації вищої освіти
 - Висновки

Вступ: Спірні сфери в європейській вищій освіті сьогодні (1)

- (1) Фінансування університетів у системах масової вищої освіти
Питання: Хто платить? Хто має платити?
- (2) Зростаюча роль спільного покриття витрат (плата за навчання і кредити)
– Питання: Яке майбутнє у систем, що фінансуються з податків?
- (3) Зростаюча роль «третього потоку» фінансування
– Питання: Яка теперішня й майбутня роль неосновного, недержавного доходу в забезпеченні як навчальної діяльності, так і досліджень?
- (4) Зміни в моделях управління університетами
– Питання: Чи слід очікувати більше менеджменту і менше колегіальності?
- (5) Усе більше відокремлення навчальної діяльності/ дослідження/ «третьої місії»
– Питання: Чи є традиційний зв'язок міцним, і як системи можуть мати внутрішню диференціацію за рівнями інтенсивності досліджень?

3

Вступ: Спірні сфери в європейській вищій освіті сьогодні (2)

- (6) Зміни в академічній професії
– Питання: Наскільки далеко можуть зайти процеси диференціації в професії внаслідок диференціації в системах вищої освіти?
- (7) Подальше розширення систем вищої освіти
– Питання: Що може вища освіта загалом значити для випускників, їх перспектив у роботі та майбутніх тенденцій надбавок за вищу освіту?
- (8) Вища освіта як суспільне/приватне благо
– Питання: Які наслідки може мати бачення вищої освіти як все більш приватного блага?

4

Вступ: Три головні питання

- Чи мають європейські системи вищої освіти очікувати більш ринкові механізми функціонування та нові моделі одержання доходів? (Так)
- Яка роль нових зацікавлених гравців у вищій освіті, і як можуть еволюціонувати навчальні/дослідницькі місії? (зростання; розділення)
- Чи становить задоволення суперечливих вимог різних зацікавлених гравців серйозний виклик для європейської академічної професії? (Так)

5

Європа: Широкий погляд (1)

Університет – це вже не затишне місце, де викладають і займаються наукою в розміреному темпі та спостерігають за всесвітом, як це було в минулих століттях. Це великий, складний, вимогливий та конкурентний бізнес, що потребує масштабних і постійних інвестицій.

(Малкольм Скілбек, ОЕСР)

- Ринкові сили у вищій освіті набирають обертів по всьому світові, а неосновне, недержавне фінансування також зростає.
- Це призводить до змін у відносинах між університетами і державою. Держави приймають ринкові правила: дотують вищу освіту, замовляють «послуги» та все більше вимагають від вищої освіти підзвітності за її продукти/результати.
- В Європі вже немає бачення університету як «спільноти науковців»! Що ми бачимо – національні стратегії вищої освіти!

6

Європа: Широкий погляд (2)

- Змінилися відносини між різними зацікавленими гравцями вищої освіти:
 - зменшення ролі держави у прямому фінансуванні (зовнішні наукові ради) та збільшення ролі у визначенні пріоритетів, стратегій та нагляду за системою;
 - збільшення ролі студентів і ринку праці (для сектору вищої освіти, більш орієнтованого на викладання), та
 - збільшення ролі галузі та регіонів (для сектору вищої освіти, більш орієнтованого на дослідження)
- Все більш диференційовані потреби студентів – у результаті нових популяцій студентів у системах, які стали масовими – призводять до високого рівня диференціації систем закладів.

7

Європа: Широкий погляд (3)

- Соціальний, політичний і економічний контексти, в яких функціонують університети, змінюються, тож змінюються популяції студентів і освітні заклади.
- Вища освіта зазнає потужного впливу з боку всіх – нових і старих – зацікавлених гравців: держави, студентів, викладачів, роботодавців, галузі.
- Крім цього, вища освіта стає дуже дорогим бізнесом.
- Різні зацікавлені сторони можуть мати потреби, які все більш відрізняються від тих, які вони традиційно мали.
- Отже, від ВНЗ очікують, що вони змінюватимуться з тим, щоб підтримувати довіру громадськості (і мати добре обґрунтування для користування державними дотаціями).

8

Європейські університети: Фінансування (1)

- Історично, у післявоєнній Європі різні контексти (політичні, економічні, ідеологічні та соціальні) призводили до різних обґрунтувань державного фінансування як навчання, так і досліджень.
- Європейські тенденції за останні кілька десятиріч є подібними в країнах з різними традиціями соціального забезпечення та різним рівнем достатку. Сильний ізоморфізм плюс залежність від попереднього (національного) розвитку. На глобальному (ОЕСР) і локальному рівні.
- Тенденції є такими:
 - Вища освіта переважно фінансується державою.
 - Плата за навчання або відсутня, або номінальна, або низька.
 - Фінансування науково-дослідницької і конструкторської діяльності: у середньому в європейських економіках ОЕСР близько 70% витрачається в торгівельно-промисловому секторі і близько 30% - в університетах і державному секторі разом.

9

Європейські університети: Фінансування (2)

- З глобальної точки зору, Європейська вища освіта, що майже повністю фінансується з податків, є виключенням («*один з останніх форпостів безкоштовної вищої освіти*», Маркуччі, 2013).
- Але ще більшим включенням є Польща, яка останні два десятиліття має державну вищу освіту за кошти платників податків і платну приватну вищу освіту, з усіма наслідками щодо зміни відносин між державою і приватною сферою.
- Загалом у світі існує вражаюче розмаїття систем плати за навчання та допомоги:
 - «Національні реалії варіюють від ситуацій, коли ніхто зі студентів не сплачує за навчання, до ситуації, коли всі студенти платять, і є країни, де всі студенти одержують певну фінансову допомогу, а є ті, де тільки мала частка користується підтримкою» (Каллендер і Геллер, 2013).

10

Центральна і Східна Європа: Три міфи

Академічна спільнота і політики регіону розділяють три взаємопов'язані міфи:

- (1) що посткомуністичні університети, завдяки своїй історії, є винятковими в Європі, і цю винятковість слід зберігати.
(насправді: виняткові у систематичній зосередженості на собі та академічній орієнтації, будучи ізольованими і від суспільства, і від економіки);
 - (2) що посткомуністичні університети, як інституції державного сектору, кардинально відрізняються від усіх інших інституцій державного сектору та мають імунітет від впливу глобальних і європейських реформ державного сектору;
 - (3) що продукування знань може бути більш помітним у реформованих системах вищої освіти (стосовно фінансування та управління), навіть з чинними низькими державними видатками на дослідження і розробки.
- Ці міфи є потужними сповільнювачами продукування знань у регіоні та існують вже протягом двох десятиріч.
 - У поєднанні вони стали чинником зниження продукування знань університетами в Центральній і Східній Європі.

11

Університети Центральної та Східної Європи в світі

- Продукування знань у Центральній Європі є низьким у порівнянні з Європою загалом (як кількісно, так і з точки зору впливу).
- Постійна відсутність центральноєвропейських університетів у світових (і особливо європейських) рейтингах.
- У 2013 році лише п'ять університетів регіону увійшли до Шанхайського рейтингу:
 - один – до третьої сотні (Карлів Університет у Празі, рейтинг 201-300),
 - чотири – до четвертої сотні (Варшавський університет, Ягеллонський університет, Будапештський університет ім. Етвеша Лоранда та Університет Сегеда, рейтинг 301-400).

Жоден з університетів Словаччини, а також Румунії та Болгарії не потрапив до 500 кращих університетів. Жоден з університетів Центральної Європи не потрапив до сотні світових університетів або за предметом (наприклад, хімія), або за галуззю (наприклад, соціальні науки).

12

Центральна і Східна Європа: Подолання розриву

- Соціально-економічні зміни потребують часу, але з чинної перспективи, два десятиріччя перетворень (1990-2010) виявилися недостатніми для подолання розриву між Сходом і Заходом у продукуванні знань.
- Університети Центральної та Східної Європи змінюються, іноді стрімко, але частіше за все поступово, утім західноєвропейські університети змінюються ще швидше протягом останніх 20 років, про що свідчать порівняльні дослідження (Шатток 2008, Бонаккорзі і Дарайо 2007).
- Університети Центральної Європи відчайдушно намагаються утриматися в зовнішніх шарах драматично змінюваного глобального академічного центру.
- Без ретельно продуманої політики вищої освіти та наукових досліджень, поєднаної із радикальним збільшенням фінансування науки та новими моделями фінансування (конкурентне фінансування від NCN у Польщі), вони можуть переміститися із зовнішніх шарів центру на глобальну академічну периферію.

13

Польська вища освіта: три виміри

- Для майбутнього вищої освіти в Польщі три взаємопов'язані виміри є вирішальними:
 - Складні міжгалузеві відносини між державою і приватною сферою та один з найвищих показників маркетизації системи в Європі (у приватному секторі 0.58 млн. студентів із 1.82 млн. у 2010 р., потім спад).
 - Надзвичайно кардинальні демографічні зміни прогнозуються у наступному десятиріччі: кількість студентів знизиться з 1.82 млн. (2010) до 1.33 млн. (2020) до 1.17 млн. (2025).
 - Зміни клімату освітньої політики, зокрема завдяки політичним рішенням щодо введення загальної плати за навчання в державному секторі.

14

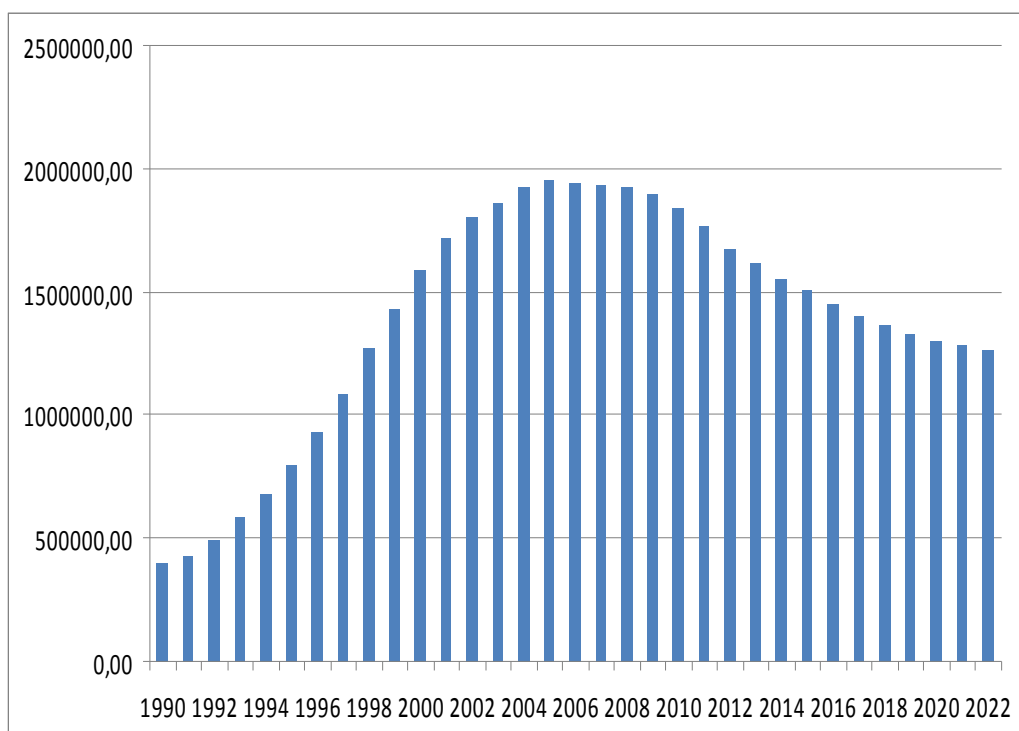
Польща: Чотири головні риси

Головні чотири риси чинної вищої освіти в Польщі:

- (1) університети є дисциплінарно розділеними
 - розбіжні академічні правила, норми і кодекси поведінки в точних і гуманітарних галузях, внаслідок чого зниження дослідницької місії університетів у гуманітарних галузях.
- (2) розширення приватизованих університетів і скорочення університетів, що фінансуються державою
 - початкова масова внутрішня та зовнішня приватизація та наразі змінювана динаміка публічно-приватних відносин при зниженні демографічних показників.
- (3) розшарування університетів
 - зростаюча диференціація «багатих» і «бідних» закладів щодо фінансування науки (NCN) після появи нового конкурентного та індивідуалізованого режиму фінансування.
- (4) вежа із слонової кістки
 - Безпрецедентно низький, порівняно з Європою, рівень зв'язку із зовнішнім світом.

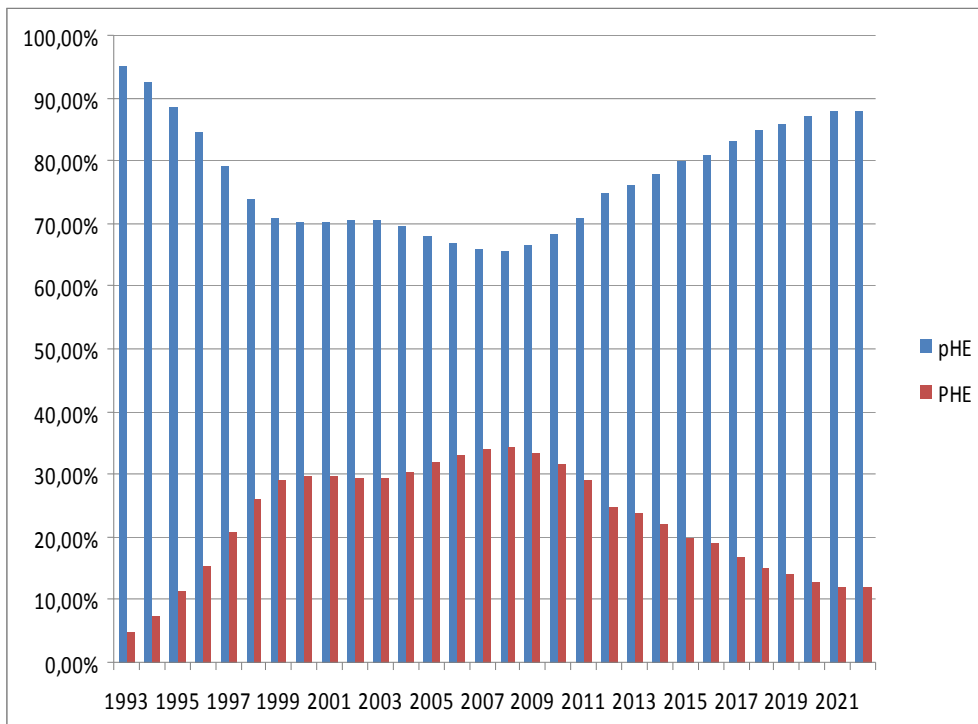
15

Рис. 1. Польща: Зміни у наборі студентів, 1990-2022
(2013-2022 – прогноз)

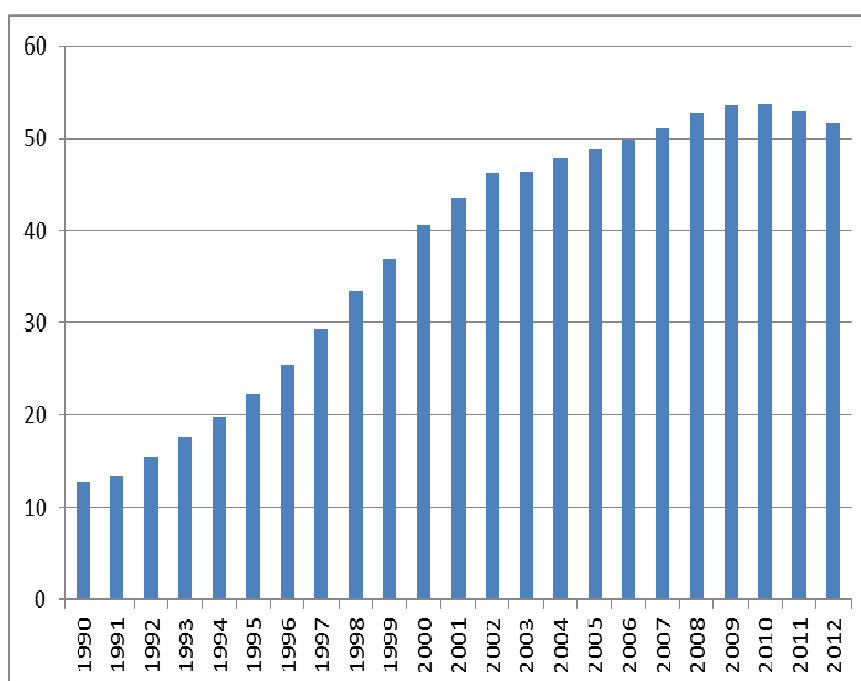
16

Рис. 2. Польща: Зміни частки у наборі студентів за секторами (рНЕ – державний, РНЕ – приватний), у відсотках (2013-2022 - прогноз).

17

Рис. 3. Польща: Загальний набір студентів, 1990-2012 рр.

18

Польща: Реформи (1)

- Ціна за послаблення традиційних академічних правил у гуманітарних (порівняно з точними) галузях виявилася високою: тривала зосередженість закладу (та індивідуально викладачів) на навчальній місії за рахунок дослідницької місії, що стало вирішальним у новій хвилі реформ.
- Реформи 2010-2012 років:
 - Повернення дослідницької місії;
 - Нові незалежні наукові ради, які проводять взаємну оцінку (NCN, NCBR);
 - Оцінка науково-дослідницької діяльності (параметризація) (KEJN), пов'язана з фінансуванням (оцінки A+, A, B, C);
 - Нові механізми акредитації та контролю якості (PKA);
 - Індивідуалізоване конкурентне фінансування досліджень;
 - Національні стратегії для вищої освіти: конкуренція між двома поглядами ;
 - Автономія закладів (програми, підготовка до наукового ступеня, внутрішній розподіл коштів).

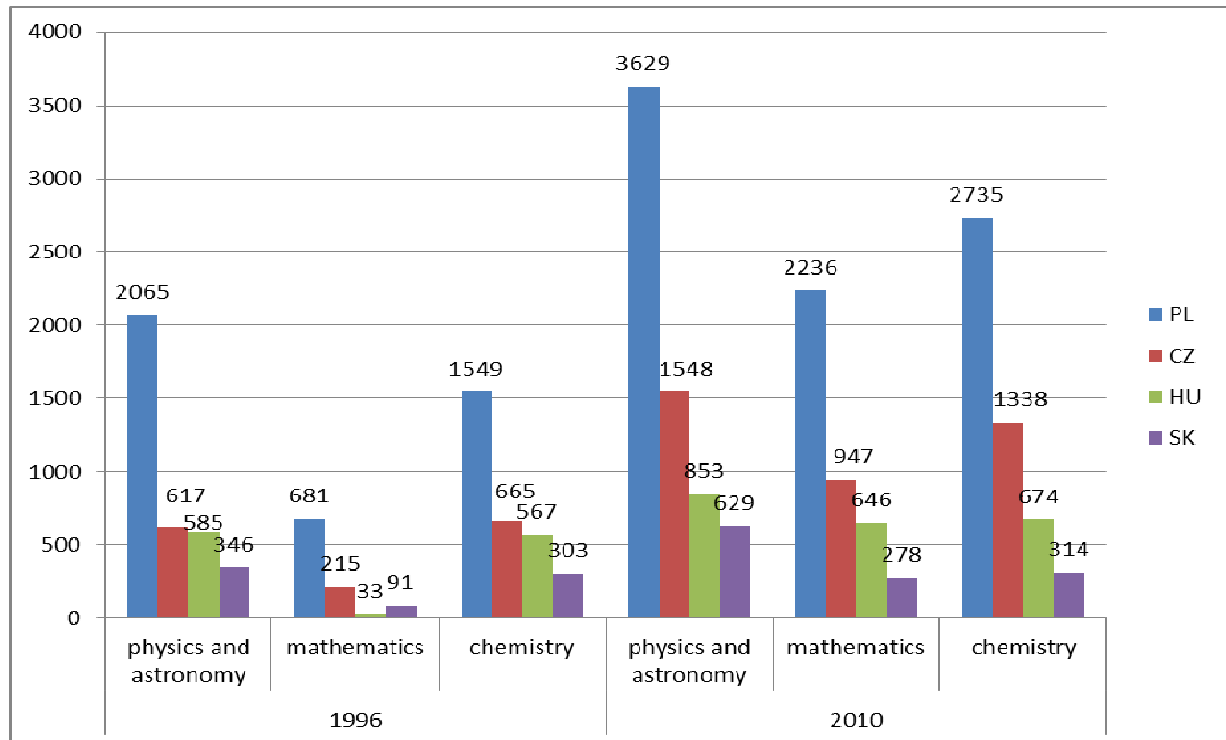
19

Польща: Реформи (2)

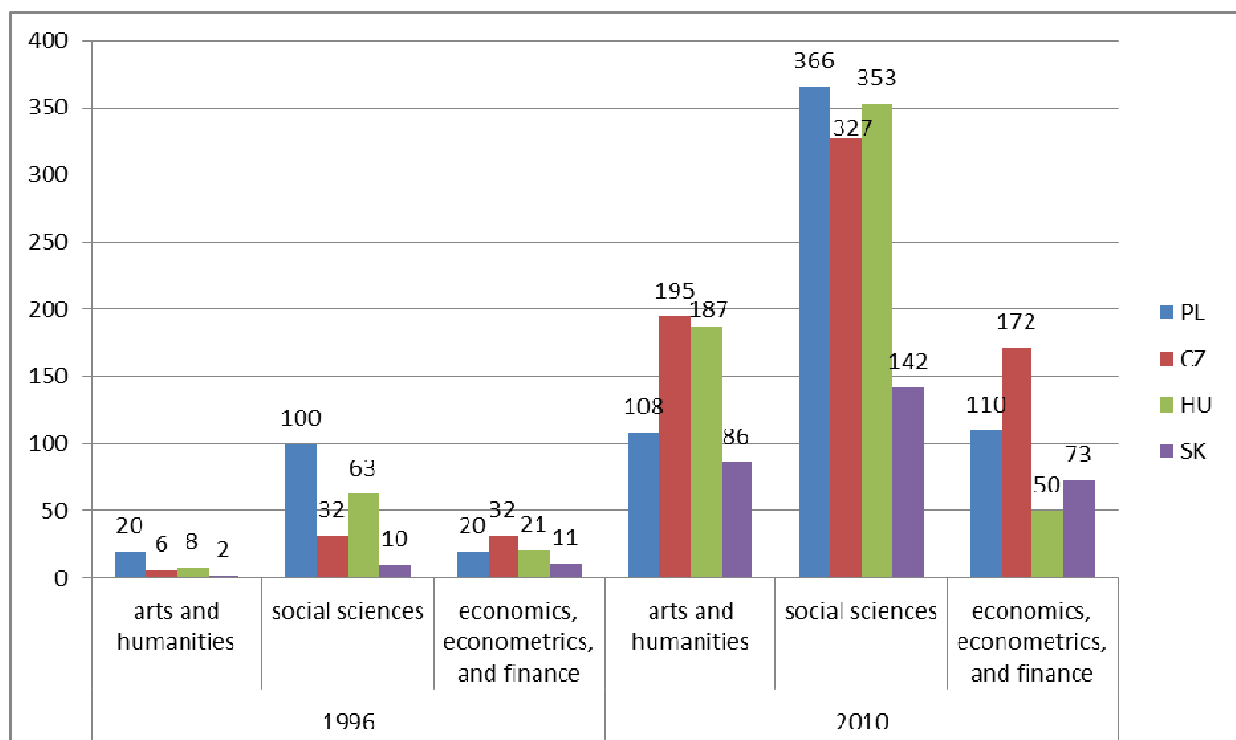
- Політики очікують, що той сегмент державних університетів, який орієнтується на викладання, стане більш активним в плані науки.
- Низька участь ВНЗ у дослідженнях у сфері соціальних наук протягом останніх двох десятиріч може бути суттєвою перешкодою для впровадження чинних реформ.
- Політичний виклик сьогодення – це впровадити нові, конкурентні підходи до управління та фінансування установ, які є внутрішньо розділеними інституційною культурою.

20

Графік 1. Кількість публікацій в академічних галузях “фізика і астрономія”, “математика” і “хімія” по країнах, 1996 р. і 2010 р. (власні обчислення на основі даних SCImago Journal & Country Rank, 2012).

Графік 2. Кількість публікацій в академічних галузях “гуманітарні науки і мистецтво”, “соціальні науки” та “економіка, економетрика та фінанси” по країнах, 1996 р. і 2010 р. (власні обчислення на основі даних SCImago Journal & Country Rank, 2012).

Сила інтернаціоналізації

Таблиця 1. Статті, опубліковані польськими науковцями в науковому збірнику або журналі за міжнародним співробітництвом та академічними галузями.

Академічна галузь	Міжнародна співпраця	N	Середня кількість статей	SE	95% довірчий інтервал		t-тест для рівності середніх значень	df	p-value
					LB	UB			
Наука про життя і медичні науки	Так	290	4.56	0.37	3.83	5.28	3.06	524.44	0.002
	Ні	239	3.07	0.32	2.45	3.69			
Фізичні науки, математика	Так	123	3.64	0.49	2.67	4.62	4.33	168.14	<0.001
	Ні	47	1.15	0.30	0.56	1.75			
Інженерія	Так	11	8.42	2.85	2.05	14.78	2.19	11.20	0.050
	Ні	30	1.95	0.76	0.41	3.5			
Гуманітарні та соціальні науки	Так	262	5.28	0.38	4.52	6.03	4.07	480.06	<0.001
	Ні	290	3.36	0.27	2.83	3.9			
Професії	Так	57	5.70	0.94	3.82	7.59	1.13	93.37	0.262
	Ні	92	4.47	0.55	3.39	5.56			

23

Сила інтернаціоналізації

- Важливий висновок з досліджень академічної професії щодо політики (CAP):
 - більш активне міжнародне співробітництво – найкращий спосіб мати більше національних наукових результатів, помітних на міжнародному рівні, а також
 - «немає міжнародного співробітництва, немає міжнародного співавторства»
 - Польські науковці, які беруть участь у міжнародному співробітництві, набагато менше відрізняються від своїх європейських колег, залучених до міжнародної співпраці, в плані закономірностей наукової продуктивності, ніж це зазвичай припускається.
 - Реальна проблема: низька наукова продуктивність науковців, які не беруть участь у міжнародному співробітництві та дуже високий відсоток тих, хто нічого не публікує, в університетах (43 відсотки).
 - Нещодавні реформи (2009-2012) великою мірою спираються на нові механізми інтернаціоналізації:
 - переглянуті процедури оцінки наукової роботи на інституційному рівні («параметризація»), яка тісно пов'язана з потоком фінансування закладу;
 - переглянуті передумови доступу до індивідуалізованого конкурентного фінансування досліджень;
 - змінені вимоги до академічного просування.
- В усіх трьох аспектах інтернаціоналізація досліджень є важливою як ніколи.

24

Висновки (1)

- Масштаб змін, очікуваних в усіх основних сферах функціонування вищої освіти, набагато більший, ніж зазвичай вважається, в ЄС, Центральній і Східній Європі, Польщі.
- Зміни, заплановані політиками, є структурними, фундаментальними, і стосуються самої сутності академічної справи.
- Зростання складності академічної справи пов'язане з
 - найбільшими державними інвестиціями в історії;
 - найбільшою кількістю студентів і викладачів/науковців в історії;
 - високою актуальністю вищої освіти для економічного зростання і створення робочих місць в економіці, двигуном якої є знання;
 - зростаючими очікуваннями від суспільства та політиків;
 - диференційованими потребами, контингентом студентів, закладами – новою географією продукування знань на національному рівні, в Європі, в світі; новими ринковими механізмами і новим розшаруванням в науці.

25

Висновки (2)

- Немає єдиного універсального рішення для відповіді на всі зазначені дилеми (1-8).
- Але, завдяки процесам глобалізації, європеїзації та інтернаціоналізації, будь-які ідіосинкратичні, специфічно національні відповіді на дилеми є проблематичними у все більш взаємопов'язаному світі.
- Для реформ потрібні продумані національні стратегії, віддані прибічники, гнучкі інституції, надійні терміни... і слушне використання «політекономії реформ» (як досягти успіху!)
- Дякую за увагу!

26

References:

- Altbach, Philip G. 2007. *Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education*. Rotterdam: Sense Publishers.
 - Antonowicz, Dominik. 2012. "External Influences and Local Responses. Changes in Polish Higher Education 1990-2005. In Marek Kwiek and Peter Maassen, eds. *National Higher Education Reforms in a European Context*. Frankfurt and New York: Peter Lang: 87-110.
 - Becher, Tony, Maurice. Kogan 1980. *Process and Structure in Higher Education*. London: Heinemann Educational Books.
 - Birnbaum, Robert. 1988. *How Colleges Work: The Cybernetics of Academic Organization and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
 - Bonaccorsi, Andrea, Cinzia Daraio and Léopold Simar. 2007. "Efficiency and Productivity in European Universities: Exploring Trade-offs in the Strategic Profile". In Andrea Bonaccorsi and Cinzia Daraio eds. *Universities and Strategic Knowledge Creation. Specialization and Performance in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar: 144-207.
 - Djelic, Marie-Laure and Sigrid Quack. 2008. "Institutions and Transnationalization". In Royston Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, and Kerstin Sahlin eds. *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. London: Sage: 299-323.
 - GUS (2013). *Higher Education Institutions and Their Finances in 2012*. Warsaw: GUS (Main Statistical Office).
 - Knight, Jane. 2012. "Concepts, Rationales, and Interpretive Frameworks in the Internationalization of Higher Education". In Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl and Tony Adams, eds. *The SAGE Handbook of International Higher Education*. London: SAGE: 27-42.
 - Kwiek, Marek (2002). „Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад”. І д е я Університету. Антологія. ЛІТОПИС ЛЬВІВ.
 - Kwiek, Marek (2003). "The State, the Market and Higher Education. Challenges for the New Century". In: M. Kwiek, ed., *The University, Globalization, Central Europe*. Frankfurt and New York: Peter Lang.
-
- Kwiek, Marek (2009a). "The Changing Attractiveness of European Higher Education: Current Developments, Future Challenges, and Major Policy Issues". In: B. Kehm, J. Huisman, B. Stensaker (eds.), *The European Higher Education Area: Perspectives on a Moving Target*. Rotterdam: Sense.
 - Kwiek, Marek (2009b). "Globalisation: Re-Reading Its Impact on the Nation-State, the University, and Educational Policies in Europe". In: M. Simons, M. Olssen, M. E. Peters (eds.), *Re-Reading Education Policies. A Handbook Studying the Policy Agenda of the 21st Century*. Rotterdam: Sense.
 - Kwiek, Marek (2009c). Університет і держава Вивчення глобальних трансформацій. Київ – Таксон.
 - Kwiek, Marek (2010). *Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM (in Polish).
 - Kwiek, Marek (2012a). "Changing Higher Education Policies: From the Deinstitutionalization to the Reinstitutionalization of the Research Mission in Polish Universities". *Science and Public Policy*. Vol. 39. Issue 5.
 - Kwiek, Marek (2012b). "Universities, Regional Development and Economic Competitiveness: the Polish Case". In: R. Pinheiro, P. Bennenworth and G.A. (eds.), *Universities and Regional Development. A Critical Assessment of Tensions and Contradictions*. New York: Routledge.
 - Kwiek, M. (2013a). *Knowledge Production in European Universities. States, Markets, and Academic Entrepreneurialism*. Frankfurt and New York: Peter Lang.
 - Kwiek, M. (2013b). "From System Expansion to System Contraction: Access to Higher Education in Poland". *Comparative Education Review*. 57(3).
 - Kwiek, M. (2014a). "Structural Changes in the Polish Higher Education System (1990-2010): a Synthetic View". *European Journal of Higher Education*. Vol. 4. No. 3.
 - Kwiek, Marek (2014b). "The Internationalization of the Polish Academic Profession. A European Comparative Approach". *Zeitschrift für Pädagogik*. Vol. 2014. No. 5. 681-695.
 - Kwiek, Marek, Peter Maassen, eds. (2012). *National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway*. Frankfurt and New York: Peter Lang.
 - Kwiek, Marek, Andrzej Kurkiewicz, eds. (2012). *The Modernisation of European Universities. Cross-National Academic Perspectives*. Frankfurt and New York: Peter Lang.
 - Manning, Kathleen. 2013. *Organizational Theory in Higher Education*. London: Routledge.
 - Meek, Lynn V., Leo Goedegebuure, Osmo Kivinen and Risto Rinne, eds. 1996. *The Mockers and Mocked: Comparative Perspectives on Differentiation, Convergence and Diversity in Higher Education*. Oxford: Pergamon/IAU Press.

- Maassen, Peter, Johan P. Olsen, eds. 2007. *University Dynamics and European Integration*. Dordrecht: Springer.
- Mahoney, James, Kathleen Thelen, eds. 2010. *Explaining Institutional Change. Ambiguity, Agency, and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oliver, Christine 1992. "The Antecedents of Deinstitutionalization". *Organization Studies*. Vol. 13. No. 4: 563-588.
- Olsen, Johan P. 2010. *Governing through Institution Building. Institutional Theory and Recent European Experiments in Democratic Organization*. Oxford: Oxford University Press.
- Olsen, Johan P. 2007. "The Institutional Dynamics of the European University". In Peter Maassen and Johan P. Olsen, eds. *University Dynamics and European Integration*. Dordrecht: Springer. 25-54.
- Scott, W. Richard 2008. *Institutions and Organizations. Ideas and Interests*. Third edition. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Shavit, Yossi, Richard Arum and Adam Gamoran, eds. 2007. *Stratification in Higher Education. A Comparative Study*. Stanford: Stanford University Press.
- Stensaker, Bjørn, Jussi Välimaa and Cláudia S. Sarrico, eds. 2012. *Managing Reform in Universities. The Dynamics of Culture, Identity and Organizational Change*. New York: Palgrave.
- Streeck, Wolfgang, K. Thelen, eds. 2005. *Beyond Continuity. Institutional Change in Advanced Political Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Teichler, Ulrich, Akira Arimoto, William K. Cummings 2013. *The Changing Academic Profession. Major Findings of a Comparative Survey*. Dordrecht: Springer.